

Kam kráčíš, Spravedlnosti? **(Quo vadis, Iustitia?)**

JUDr. Oldřich Hein – spolupracovník IAV

Pro naši mravně i právně rozvrácenou společnost je příznačné, že stejně jako v dávné i nedávné minulosti nejčastěji hovoří o spravedlnosti lidé nespravedlivě stíhaní, trpící a ukřivdění, nikoli však ti, jejichž úkolem je spravedlnost nalézat a prosazovat – tj. zejména státní zástupci a soudci. Nalézt totiž v nějakém jejich rozhodnutí byt' jedinou moudrou, uvážlivou, srozumitelnou a argumenty podepřenou úvahu o spravedlnosti je skutečnou raritou. Zdrženlivý, přezíravý anebo dokonce pohrdavý přístup k této základní společenské stabilizační hodnotě totiž pramení nejen z nedostatku filosofického vzdělání, ale i z nízké mravní vybavenosti a z neochoty obohacovat své úzce speciální právní znalosti o takové zneklidňující vědomosti, které jsou způsobily otrásl mnohými jejich problematickými životními jistotami. Raději tedy zavřou oči i uši, aby neviděli důsledky svých činů a neslyšeli nárek trpících. Také mnohé mnohomluvné právnícké publikace se všestrannému (dialektickému) rozboru spravedlnosti raději vyhýbají a vůbec se nevěnují detailnímu popisu filosofických a náboženských základů rozmanitých představ o vesmírném a přírodním řádu, absolutní spravedlnosti, stálém boji protikladů a jejich rovnováze, věčném koloběhu životů, posmrtné odplatě za dobré či zlé skutky, převtělování duší apod. Pokud však chce někdo problematiku spravedlnosti pochopit v celé její obsažnosti až k jejím nejhlubším kořenům, nemůže se omezit pouze na znalosti nestabilního platného práva, ale musí se ponořit nejen do myšlení našich moudrých předků, ale až do takové hloubky věků, která jej sice ohromí a oťrese jeho dosavadní sebejistotou, ale zároveň jen povznese nad obvyklé subjektivní chápání spravedlnosti a práva, které je výsledkem proměnlivých představ, poplatných dosaženému individuálnímu stupni intelektuální a mravní vyspělosti.

Z archaického filosofického hlediska je představa o spravedlnosti představou o rovnováze (harmonii) všech jevů a sil ve vesmíru, v přírodě i ve společnosti; také proto je Spravedlnost symbolizována vyrovnanými váhami. Podle této všeobecně rozšířené představy tedy všechny vesmírné a přírodní děje i lidské činy (akce) vyvolávají odpovídající vyvažující následky (reakci). Nejčastější byla představa, že za dobré činy musí následovat odměna a za zlé činy trest – a to buď ještě za života anebo po smrti. Anaximandros z Miletu (asi 620-546 př.n.l.) pak zastával názor, že všechny věci a děje „musí zaplatit pokutu za své nespravedlnosti podle řádu času.“ Proto např. po mrazu následuje jako „trest“ horko, po dešti sucho a naopak. Od spravedlnosti je však nutno odlišovat spravedlivost, což je kladná povahová vlastnost (ctnost), která je nezbytnou součástí uceleného souboru pozitivních

povahových vlastností, označovaných jako mravnost. Momentálně spravedliví však mohou být i někteří úředníci a soudci, pokud se jim podaří (a někdy i náhodou) vydat objektivně spravedlivé rozhodnutí.

Spravedlnost v objektivním pojetí je základní stabilizační společenská hodnota, po které lidé touží a kterou vyhledávají; spravedlivost je pak jednou ze základních stabilizačních hodnot mravně vyspělého (ideálního, dokonalého) lidského individua.

**„Blahoslavení, kteříž lačněji a žízněji spravedlnosti,
nebo oni nasyceni budou.“**

(Evangelium sv.Matouše, kap.V/6)

**„Spravedlnost je velkolepá,
a její znamenitost trvalá,
nemění se od nepaměti.“**

(Ptahhotep, 1 ministr faraona Džedkaréa Iseho – asi 24.stol.př.n.l.)

(Břetislav Vachala – Zajímavosti ze starého Egypta;

(Nakladatelství Albatros 1989, str.188)

Nehledě na to, že (populistický) slib Ježíše Krista „o nasycení spravedlností“ se nikdy nevyplnil (z „nebe“ se totiž ještě nikdo nevrátil), dovede si dnes vůbec někdo představit, co to v polovině 3.tisíciletí př.n.l. znamenala Ptahhotepem zmíněná „nepaměť“? To jsou totiž další stovky až tisíce let zpátky, do dob, kdy v Evropě byla ještě doba kamenná a doznívala doba ledová. Zatímco tedy z historie lidstva i právní vědy jsou známy stovky pokorných, uctivých a inspirativních výroků o Spravedlnosti, pro naši pyšnou, nezávislou a odmravenou justici jsou charakteristické zcela opačné výroky, které jsou hrubým znevážením tradičních pilířových lidských hodnot a leccos vypovídají i o jejich původcích. Jeden z bývalých ministrů spravedlnosti totiž prohlásil, že úkolem soudů není nalézat nějakou pomyslnou spravedlnost, ale pouze platné právo. Další bývalý ministr spravedlnosti a v současnosti jeden z nejvyšších představitelů justice pak prohlásil, že k soudům se nechodí pro spravedlnost, ale pro rozsudky. Ostatně obžalovací aktivita mnohých státních zástupců a rozhodovací činnost mnohých soudců jsou nejen se spravedlností v rozporu, ale urážejí i zdravý rozum (aneb „obyčejné lidské cítění“ - § 2 odst.3 občanského zákoníka). Nelze se proto divit, že osob „lačných a žíznících po spravedlnosti“ stále přibývá, a v rozporu se slibem Ježíše Krista není nikdo, kdo by je vyslyšel, v jejich žalů je utěšil a „nalil jim vody živé“. Nářek trpících totiž do justičních paláců nedoléhá (mají dobře zavřená okna i dveře).

**„Jenom zdání poznává a podržuje i nejváženější člověk,
ale věru Spravedlnost uchopí strůjce i svědky klamů.“**

(Hérakleitos z Efesu – asi 544-484 př.n.l.)

(F.Ch.Kessidi – Hérakleitos; Nakladatelství Svoboda 1985, str.87)

Pokud pochopíme hlubokou moudrost Buddhova výroku, že **povaha představ je tvořivá**, pak též snadno pochopíme, že při nedostatku objektivních informací o přírodních a společenských dějích se základem všech starověkých i středověkých teorií o spravedlnosti staly **fantazijní tvořivé představy** lidí o jakémsi dokonalém nadpřirozeném (vesmírném, božském) řádu (Hérakleitův logos, indická dharma apod.), který kolem sebe denně spatřovali v přírodě i na obloze, o příčinách všech jevů i o jejich následcích, o dobru a zlu, o posmrtném životě i o eventuální

posmrtné odplatě za dobré či zlé skutky. Lidé se totiž nemohli smířit s představou, že po smrti by vykonané dobro nebylo odměněno a spáchané zlo potrestáno. Proto již starověcí Egypťané ve 4.tisíciletí př.n.l. vymysleli posmrtný Usírův soud i posmrtné odměny a tresty, perský mudrc Zoroaster (Zarathuštra – asi 8.stol.př.n.l.) vymyslel věčný boj dobra a zla, a Indové vymysleli věčný koloběh životů (samsáró) a teorii znovuzrození, kterou od nich převzali a upravili řečtí orfikové a pýthagorejci (putování duší – metempsychóza). Kromě posmrtných soudů si pak lidé vymysleli i nebeskou blaženost a podsvětí (tartaros, peklo), kde budou všechny zlé činy potrestány. Tyto iracionální náboženské představy se zhruba v polovině 1.tisíciletí počaly postupně přeměňovat v racionální představy filosofické (tzv. doba osová), které sice zčásti zůstaly poplatné dosavadním náboženským představám, ale zčásti se od nich zcela oprostily.

„Kdo konal dobro, narodí se jako dobrý, kdo konal zlo, narodí se znovu jako zlý. Stává se dobrým tím, že konal dobře, a zlým, že konal zlo.“

(Bráhmánská písemná památka Brhad-áranjaka; asi 9.stol.př.n.l.)

(Dušan Zbavítel – Starověká Indie; Nakladatelství Panorama 1985, str.62)

„Kdyby totiž smrt znamenala odloučení od všeho, pak by to bylo nesmírnou výhodou pro umírající zločince, že by se totiž spolu s tělem zbavili i své špatnosti ztrátou duše.“

(Sókratés – 469-399 př.n.l.; Platón – Faidón)

(Antická próza – Dialog a satira; Nakladatelství Odeon 1977, str.124)

„Je třeba vsutku věřit starému posvátnému vyprávění, které zjevuje, že naše duše je nesmrtelná i soudce že má nad sebou a že si odbývá velké tresty, když se odloučí od těla.“

(Platón – 427-347 př.n.l.)

(Antická próza – O vlastním osudu; Nakladatelství Odeon 1973, str.20)

**„To, co člověk koná svým myšlením, řečí a tělem,
to je jeho majetek,**

to si vezme s sebou, až zemře,

to ho provází jako stín nikdy jej neopouštějící.“

(Buddha – asi 563-483 př.n.l.)

Nábožensky uvažující filosofové rozlišovali spravedlnost ve třech rovinách:

- a) absolutní (božské a lidmi nepoznatelné),
- b) objektivní, dokonalé a plně odpovídající pravé skutečnosti,
- c) subjektivní, odpovídající proměnlivým individuálním představám lidí o tom, co je a co není spravedlivé.

Racionálně uvažující filosofové naproti tomu nevěřili v absolutní (božskou) spravedlnost ani v posmrtné soudy a tvrdili, že vesmírné i přírodní jevy a děje jsou samořídící, života lidí se bezprostředně netýkají a přesahují možnosti lidského chápání. Proto rozlišovali spravedlnost pouze ve dvou rovinách:

- a) objektivní,
- b) subjektivní.

Podrobný rozbor všech tvořivých subjektivních představ o Řádu všech

věcí a Spravedlnosti by sice byl velmi zajímavý, ale překračoval by zaměření této úvahy. K plnému pochopení místa Spravedlnosti ve společenském dění stačí pouze tento výrok hinduistického bráhmána Sómadévy z 11.stol.n.l.:

„Spravedlnost znamená pravdu, a pravdu najdeme tam, kde není lži.“
(Oceán příběhů II; Nakladatelství Odeon 1981, str.409)

Jakmile si totiž uvědomíme, že **základním předpokladem spravedlnosti je objektivní pravda** (nikoli tedy individuální pravda subjektivní), okamžitě si dokážeme odpovědět na úvodem položenou otázku „Kam kráčíš, Spravedlnosti?“ (nebo též „Proč nás opouštíš?“). Spravedlnost nás totiž opouští proto, že naprostá většina lidí už nehledá poctivě a namáhavě pravdu, ale raději věří jednoduchým a líbivým lžím, hlásí lži, šíří lži (pomluvy, křivá obvinění) a jako novou modlu uctívá Lež, protože jim to přináší prospěch. Okamžitě také pochopíme, proč je mezi politiky, soudci a státními zástupci tolik modloslužebníků Lži, proč Lež a dokonce právo lhát tak úporně brání a proč jim Spravedlnost a Pravda tolik vadí. Poctivé nalézání objektivní pravdy totiž vyžaduje takové mravní kvality, které mnohdy nemají, a navíc je mnohem obtížnější, než **vytvoření vlastní mylné anebo i lživé představy o skutkovém ději a mocenské vymyšlení vlastní subjektivní pravdy** (objektivní mýlky anebo lži), které se pak musí všechny ostatní vstupní informace podřídit (úmyslná manipulace s informacemi a důkazy). Právě proto nyní žijeme ve světě Lži, nespravedlnosti a zločinnosti. Jen malou útěchou může být vědomí, že naše doba není o nic horší, než byly všechny doby dřívější.

„Co budu dělat v Římě, když neumím lhát?“
(Decius Iuvenalis – asi 50-127 n.l.)
(Jaromír Kincl – Dicta et regulare iuris; Karolinum 1990, str.223)

Všichni ti, kteří zacházejí s právem a živí se užíváním a výkladem práva, by měli vědět, že:

**„Spravedlnost je jediným naším přítelem.
Rozumný člověk musí neustále pěstovat věci spravedlivé.
Nechť se snaží všemi zákonnými prostředky dosáhnout této ctnosti.“**
(bájný nebeský mudrc Vrhaspáti – Mahábháratam)
(citát převzat od P.A.Touška – Yoga a filosofie v Mahábháratam. Opis)

**„Spravedlivé činy jsou vesměs slušné,
kdežto nespravedlivé jsou stejně tak neslušné jako hanebné.“**
(Marcus Tullius Cicero – 106-43 př.n.l.; O povinnostech, Kniha první, 27)
(Nakladatelství Svoboda 1970, str.62)

„Ten, kdo se nepostaví za spravedlivou věc, je zbabělec.“
(Konfucius – asi 552-479 př.n.l.)

**„Správně tedy nazývají statečnost stoikové, jestliže ji nazývají ctností
bojující za spravedlnost.“**
(Marcus Tullius Cicero – O povinnostech, Kniha první, 19; str.49-50)

„Nespravedlnost se pak projevuje dvojným způsobem: jednak že se lidé sami na někom dopouštějí křivdy, jednak že nebrání ty, kterým se křivda děje. Když někdo na jiného nespravedlivě útočí buď z hněvu, nebo z nějaké jiné vášně, jako by vztáhl ruku na svého druhá; ale jestliže někdo křivdě nebrání a jí nepřekáží, ačkoli může, dopouští se takového hříchu, jako kdyby zradil rodiče nebo přátele nebo vlast.“

(Marcus Tullius Cicero – O povinnostech, Kniha první, 7; str.34)

„Smyslu pro spravedlnost se nesmíme vzdát v žádném životním postavení.“

(Marcus Tullius Cicero – O povinnostech, Kniha první, 19, str.50)

Objektivní spravedlnost se vyznačuje prvkem pevného a trvalého úsilí o zjištění objektivní (materiální) pravdy. Předpokladem objektivní spravedlnosti a pravdy je pak poctivé a dialektické vyhodnocení všech vstupních informací, které je výhodné pro všechny pravdomluvné, spravedlivé, slušné a poctivé lidi i pro společnost jako celek (stabilizující funkce spravedlnosti). Toto ideální pojetí spravedlnosti lze též označit jako „spravedlnost vyšší“, která je obvykle označována nepřiliš jasným pojmem **aequitas** (ekvita); na rozdíl od „spravedlnosti nižší“, označované pojmem **iustitia**.

Ekvita je filosoficky nedovzdělanými právními teoretiky dosti nepřesně vykládána jako jakýsi blíže nespecifikovaný vytríbený smysl (cit) pro spravedlnost a slušnost, který prý se má vykládat pouze případ od případu. Není tomu tak. Základní mravní kritéria pro „ušlechtilý“ výklad práva jsou totiž již přes 2 000 let zcela jasná a jsou jimi **moudrost, uvážlivost, spravedlivost, poctivost, slušnost, uměřenost, uvážlivá odvah, lidskost, laskavost a soucit**. Ačkoliv existují stovky inspirativních výroků slavných římských právníků (Jaromír Kincl – *Dicta et regulae iuris*, Nakladatelství Karolinum 1990), teprve nedávno byl učiněn značně neumělý pokus o vyvolání (evokaci) ducha římského práva do současného práva občanského. Tento pokus se nezdařil. Jeho nejhorším příkladem je § 8 občanského zákoníku, kde je uvedeno:

„Zjevné zneužití práva nepožívá právní ochrany.“

Z tohoto ustanovení totiž vyplývá, že **„nezjevné zneužití práva požívá právní ochrany“** – a ono se to také takto praktikuje! Úmyslně anebo z nevědomosti byl takto vytvořen prostor pro beztrestnost jednání podvodného, lstivého, úskočného a záludného. Pokud je však toto ustanovení srovnáno s jeho starověkou předlohou, okamžitě vyjde najevo ubohost tohoto našeho „novotvaru“:

„Právo nevzniká z bezpráví.“

(Ius ex iniuria non oritur.)

Dalším příkladem je § 2 odst.3 občanského zákoníku, který zní takto:

„Výklad a použití právního předpisu nesmí být v rozporu s dobrými mravy a nesmí vést ke krutosti nebo bezohlednosti urážející obyčejné lidské cítění.“

Nehledě na to, že samotný výklad pojmu „dobré mravy“ není v důsledku neznalosti pojmu mravnost dlouhodobě jednotný, naprostý zmatek nastává při výkladu pojmu „obyčejné lidské cítění“. Tento pojem je totiž spojením vyššího citu

pro spravedlnost (ekvity) s těmito ctnostmi: moudrost, uvážlivost, spravedlivost, lidskost, laskavost a soucit. U málokterého soudu však takové ctnosti naleznete a proto také mnohá soudní rozhodnutí urážejí obyčejné lidské cítění. Přitom za předpokladu vysoké mravní vyspělosti soudců by toto právní ustanovení mohlo být opravdovým ideovým vodítkem pro celou řadu občanskoprávních sporů. Proč tomu tak není, je tedy jasné.

Pro náš rozporuplný právní řád je příznačné, že i když se v teorii práva hovoří o jeho ideové jednotě, je podivuhodnou skutečností, že toto vhodně použitelné ustanovení se nenachází v trestním zákoně, ačkoliv právě v trestním řízení nejčastěji dochází k výkladu práva v rozporu s dobrými mravy, které vede ke krutosti a bezohlednosti urážející obyčejní lidské cítění. Je však vůbec možné **poctivě a spravedlivě** říci, že pokud toto **kategorické** (kogentní) ustanovení v trestním zákoně chybí, lze v trestním řízení vykládat a používat právní předpisy i v rozporu s dobrými mravy a s krutostí i bezohledností urážející obyčejné lidské cítění? Vždyť když to zákon výslovně nezakazuje, je to dovoleno? Odvahu k vyřčení takového výroku však žádný trestní soudce nemá – a přesto se tak mnohdy chová a ještě svoji lhostejnost, bezcitnost a krutost odůvodňuje soudcovskou nezávislostí.

Závěr:

Převážná většina lidí všeho věku (včetně dětí) vnímá a pociťuje spravedlnost v jejím objektivně rovnovážném pojetí jako základní stabilizační hodnotu jakékoliv civilizované lidské společnosti (včetně té nejmenší – rodiny, školy, pracoviště apod.), i když se co do její skutečné povahy a obsahu často mýlí. Mnozí lidé proto z nerozumnosti, nevědomosti a hlouposti povyšují vlastní zájmy nad zájmy celku, označují je za rozumné (tj. účelné), oprávněné a spravedlivé (subjektivní pravda) a dopouštějí se nejrůznějších nespravedlností (přečinů, zločinů), které narušují mezilidské vztahy a jakoukoliv lidskou společnost destabilizují. Nelze také přehlédnout, že ještě ve 21.století jsou na Zemi národy, národnosti a etnické skupiny, pro které jsou pojmy mravnost, spravedlnost, spravedlivost, poctivost, slušnost, lidskost, laskavost a soucit zcela neznámé a ve svém rodném jazyce pro ně ani nemají náležitý výraz; proto od nich ani nelze očekávat jednání, jehož obsah vůbec nechápou. Pouze nepatrná část lidí je totiž způsobilá vnímat mravnost a spravedlnost racionálně, objektivně, dialekticky a ze širokého historického pohledu.

Spravedlnost je základem států („Iustitia regnorum fundamentum“). Ve společnosti, v níž však převládají jen lež, nespravedlnost, chamtivost, rozmařilost, závist, zloba, zvrůle a násilí, nelze smysluplně žít. Taková společnost také historicky ztrácí právo na existenci, neboť ji rozvrátí vnitřní rozpory a případně i pohotový nepřítel, který jich dovedně využije. Příkladů by bylo možno uvést bezpočet – od starověkých říší až po současnost. Pokud by totiž Spravedlnost jako mravní hodnota zanikla, vrátili bychom se o desetitisíce let zpátky, do dob hrubého a bezuzdného násilí, kdy vládlo právo silnějšího a drzejšího. Varujícím příkladem mohou být zejména „právní řády“ a úroveň justice v zemích, odkud do Evropy přicházejí „věrozděsti“ nových pořádků.

Už starověcí filosofové pravili, že základem smysluplně existující lidské společnosti jsou **pravda, spravedlnost a mír**, které jsou výsledkem moudrosti a uvážlivosti. Největšími tragédiemi lidstva jsou tedy **válka, nespravedlnost a lež**, které jsou naproti tomu výsledkem nerozumnosti, nevědomosti a hlouposti.

Objektivní spravedlnost a pravda jsou tedy nejen základními pilíři lidské společnosti, ale i věčným světlem, které se „nemění od nepaměti“, po celé věky svítí na cestu lidem mravným a oslepuje zločince i lidi nemravné. Pokud připustíme, aby toto světlo zhaslo, nastane nová a velmi dlouhá doba temna.

**„Nebude ve cti, kdo stojí v slovu,
a spravedlivého ani dobrého muže si nebudou vážit;
to spíše násilníka a zločince; stud se ztratí i víra v rukoudání;
ten horší muž bude lepšímu škodit,
křivými slovy ho nařkne a ještě přísahu přidá.**

**Lidem nešťastníkům se na paty pověsí všechněm
zlolajná závist, škodolibá a ošklivá v tváři.
Tehdy už od země širokých cest se k Olympu vznesou,
rouchem běloskvoucím si halíce spanilé tělo,
do sboru nesmrtelných a samotny nechají lidi Stud a Spravedlnost;
a nezbude smrtelným lidem nic,
než bída a žal – a nebude pomoci od zla.“**

(Hésiodos z Askry – 8.stol.př.n.l.; Práce a dni, 190-201)

(Nakladatelství Odeon 1976, str.15-16)

V Plzni dne 20. 10. 2005 (zkráceno a upraveno 27. 10. 2018)